

hadîs, el-İmân ve'r-red 'alâ ehli's-şirk, el-Hücce 'ale'l-Kaderiyye, el-Hücce 'ale'n-Naşârâ, er-Red 'ale'l-Bekriyye, er-Red 'ale's-Şâtî'i ve ehli'l-'Irâk, ez-Züh'd ve'l-emâne, Risâle fî âdâbî'l-mütenâzirîn (mâ yecibü 'ale'l-mütenâzirîn min hüsnî'l-edeb), el-Vera', er-Risâle fî ma'na's-sünne, er-Risâle fî men seb-be'n-nebî, el-İbâha, Âdâbü'l-Kâdî, Ahkâmü'l-Kur'an.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sahnûn, *Eğitim ve Öğretimin Esasları: Âdâbü'l-muallimîn* (trc. ve nşr. M. Faruk Bayraktar), İstanbul 1996, neşreden giriş, s. 9-36; Ebû'l-Arab, *Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye ve Tûnis*, Beyrut, ts., s.129-132; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzû'n-nûfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş - Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Beyrut 1403/1983, I, 443-458; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II, 104-118; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, *Me'âlimü'l-imân fî ma'rifeti ehli'l-Kayrevân* (nşr. İbrâhîm Şebbûh), Tunus, ts., II, 122-136; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, Beyrut 1983, II, 115; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIII, 60-63; Safedî, *el-Vâfi*, III, 86; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 180; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzeheb*, II, 169-173; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, V, 169-170; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 150; M. Amari, *el-Mektebetü'l-'Arabîyyetü's-Şikillîye*, Lipsia 1857, s. 186-187; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 70; Ahmed Fuâd el-Ehvânî, *et-Terbiyye fî'l-İslâm*, Kahire 1955; Mohamed Talbi, *L'émirat aghlabide*, Paris 1966, s. 10, 234, 238, 240, 352, 395, 534-535; Sezgin, *GAS*, I, 472-473; Mehmet Dağ v.dğr., *İslâm Eğitim Tarihi*, Ankara 1974, s. 14-15, 20, 28, 164, 204; Hacı, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 99; Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara 1982, s. 44, 46, 57, 58, 61, 63; Ahmet Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul 1983, s. 18, 273; Mahfûz, *Terâcî-mü'l-mü'ellifîn*, III, 19-24; Şemseddin Abdüllemir, *el-Fikrû'l-terbevi'inde İbn Sahnûn ve'l-Kâbisî*, Beyrut 1985; Abdurrahman Osman el-Hicâzî, *el-Mezhebü'l-terbevi'inde İbn Sahnûn*, Beyrut 1986; a.mlf., *et-Terbiyyetü'l-İslâmiyye fî'l-Kayrevân*, Beyrut 1417/1997, s. 271-281; ayrıca bk. tür.yer.; İbrâhîm M. eş-Şâfiî, "Muhammed b. Sahnûn", *et-Terbiyyetü'l-İslâmiyye*, Riyad 1988, I, 247-261; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-'Ömr* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, II, 588-594; Hüseyin b. Muhammed Şevât, *Medresetü'l-hadîs fî'l-Kayrevân*, Riyad 1411, II, 705-713, 967-977; Sa'd Zağîlûl Abdülhamîd, *Târîhu'l-Mağribî'l-'Arabî*, İskenderiye 1994, II, 107-112; Gerard Lecomte, "Le Livre des règles de conduite des maitres d'école par Ibn Sahnûn", *REI*, XXI (1953), s. 77-105; a.mlf., "Muhammed b. Sahnûn", *EP* (İng.), VII, 409; Sha'bun Muftah İsmâil, "Muhammed İbn Sahnûn: An Educationalist and a Faqih", *Muslim Education Quarterly*, XII/4, Cambridge 1995, s. 37-54; Mustafa Tavukçuoğlu, "İbn Sahnûn'un Âdâbü'l-muallimîn'i Üzerine Bir Çalışma", *Sûlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, Konya 1997, s. 267-287; Ali Refîî, "İbn Sahnûn", *DMBİ*, III, 666-667.

ALİ BAKKAL

İBN SÂİD el-HÂŞİMÎ

(ابن ساعد الهاشمي)

Ebû Muhammed Yahyâ
b. Muhammed b. Sâid el-Hâşimî
(ö. 318/930)

Muhaddis.

Muharrem 228'de (Ekim 842) Bağdat'ta doğdu. Hâşimî nisbesiyle anılması Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un mevlâsı olmasıyla ilgilidir. Ağabeyleri Yûsuf ve Ahmed ile amcası Abdullah b. Sâid de muhaddis oldukları için ilmî bir muhitte yetişti. On bir yaşında hadis öğrenimine başladı ve ilk olarak Müslim ile Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin de hocası olan Hasan b. İsâ b. Mâsercis'ten hadis rivayet etti. Hadis öğrenmek ve âlî isnad elde etmek için Dimaşk, Beyrut, Trablus, Mısır ve Hicaz'a seyahat etti. *Müsned*'indeki rivayetler onun Küfe, Rakka ve Askalân'a da gittiğini göstermektedir. Lüveyn diye anılan Muhammed b. Süleyman, Ahmed b. Menî, Ya'kûb b. İbrâhîm ed-Devrakî, Bûndâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr, Buhârî, Zübeyr b. Bekkâr, Ebû İshak el-Harbî, Hanbel b. İshak, Ebû Ca'fer İbn Ebû Şeybe, Ömer b. Şebbe, Rebî b. Süleyman el-Murâdî gibi muhaddislerden hadis öğrendi. Kendisinden Ebû Bekir Ahmed b. Abdân eş-Şîrâzî, yaşça daha büyük olan Ebû'l-Kâsım el-Begavî, İbnü'l-Ciâbî, Taberânî, İbn Adî, İsmâîlî, İbn Şâhin ve Dârekutnî hadis rivayet ettiler. Aynı zamanda kendisinden hadis aldığı Ebû'l-Kâsım el-Begavî onu sika, Dârekutnî de sika, sebt, hâfız olarak nitelendirmiştir. Hadiste anlayışın ezberlemeden daha üstün bir yeri bulunduğuna işaret eden Ebû Alî en-Nîsâbüri ile İbnü'l-Ciâbî, akranı arasında İbn Sâid el-Hâşimî'nin üstün anlayışıyla bilindiğini belirtmiş, talebesi Ebû Bekir Ahmed b. Abdân eş-Şîrâzî de onun dirâyet hususunda herkesten ileri olduğunu söylemiştir. Ebû Ya'lâ el-Halîlî, İbn Sâid'i devrin tanınmış muhaddisleri İbn Ebû Dâvûd, İbn Huzeyme ve İbn Ebû Hâtîm ile birlikte anmış. Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü'l-Cevzî ise onun sika hadis hâfızlarından ve hadisleri iyi anlayan âlimlerden biri olduğunu söylemiştir. Zehebî'ye göre de hadis râvilerini tanıma ve hadislerdeki gizli kusurları bilme konularında yetkili bir âlimdir. İbn Sâid el-Hâşimî 20 veya 18 Zilkade 318'de (14 veya 12 Aralık 930) Küfe'de vefat etti ve Bâbülküfe'de defnedildi.

Eserleri. 1. *Müsnedü 'Abdillâh b. Ebî Evfâ*. Abdullah b. Ebû Evfâ'nın merfû,

mevkuf ve maktû kırk altı rivayetinin kendisinden rivayette bulunan şahısların adlarına göre toplandığı bir çalışmadır. İbn Sâid'in belirttiğine göre bu hadisler Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân'ın *Müsnedü İbn Ebî Evfâ*, Vekî' b. Cerrâh'ın *es-Siyer* ve Sâid b. Yahyâ el-Ümevî'nin *el-Megâzî* gibi eserlerinden alınmıştır. *Müsned* Sa'd b. Abdullah Âl-i Humeyyid tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1408/1988). 2. *Müsnedü Ebî Bekir eş-Şiddîk*. Eserin ikinci kısmı Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 104, vr. 58-65). 3. *el-Emâlî*. İki meclisten ibaret iki nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de olan (Mecmua, nr. 87, vr. 82-88, nr. 90, vr. 48-57) eseri Sezgin *Meclis* adıyla kaydetmektedir (GAS, I, 176). 4. *Hadîs*. Bazı bölümleri Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de iki ayrı mecmua içinde yer almakta olup (Mecmua, nr. 33, vr. 115-122; dördüncü cüzü: Mecmua, nr. 40, vr. 283-295) *Min hadîsihi* adıyla kayıtlı bazı rivayetleri de aynı kütüphanededir (Mecmua, nr. 118). 5. *Hadîşü 'Abdillâh b. Mes'ûd* (*Müsnedü 'Abdillâh b. Mes'ûd*). İkinci kısmı Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Hadis, nr. 387, vr. 67-102). Kaynaklarda İbn Sâid'e *es-Sünen fi'l-İhkh, el-Müsned fi'l-hadîs, el-Kırâ'ât, eş-Şehâdât* ve *Cüz*' adıyla diğer bazı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 288; Hâkim en-Nisâbüri, *Sû'âlatü Hâkim en-Nisâbüri li'd-Dârekutnî* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad 1404/1984, s. 95; Hamza b. Yûsuf es-Sehmî, *Sû'âlatü Hamza b. es-Sehmî li'd-Dârekutnî ve gayrih*, Riyad 1404/1984, s. 258-260; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 231-234; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VI, 235-236; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XXVII, 290; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIV, 501-507; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 776-778; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 166; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XIII, 225; Sezgin, *GAS*, I, 176; Elbânî, *Mahtûfât*, s. 64; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 164.

ABDULLAH AYDINLI

İBN SÂİD el-MAĞRİBÎ

(ابن سعيد المغربي)

Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Mûsâ
b. Muhammed b. Abdilmelik
b. Sâid el-Mağribî
(ö. 685/1286)

Edip, şair, tarihçi ve coğrafyacı.

610 (1214) yılında Kal'atü Yahsub'da (Alcala la Real) doğdu. Sahâbî Ammâr b. Yâsir'in neslindendir. Dedelerinden Abdullah b. Sâid b. Ammâr b. Yâsir, Emevî-

ler'in son zamanlarında Endülüs'e geldi. Onun torunları Endülüs Emevîleri'nin yıkılmasının ardından, sonraları kendilerine nisbetle Kal'atü Benî Saîd olarak da adlandırılan Kal'atü Yahsub'un idaresini ele geçirdiler. İbn Saîd'in dedelerinden Abdülmelik b. Saîd, mülûkû't-tavâif döneminde yönetimiyle bir süredir atalarının görevlendirildiği bu kale ve mülhakatında istiklâlini ilân etti. Onun ölümünden (562/1167) sonra kale reisiğini oğlu Muhammed ve ardından da torunu İbn Saîd'in babası- Mûsâ yürüttü. İbn Saîd on yaşına geldiğinde, Muvahhidler'in hizmetinde bulunan babası kalenin idaresini bırakarak o dönemde Muvahhidler'in Endülüs'teki merkezi olan İşbiliye'ye (Sevilla) taşındı ve oğlunu orada okuttu. İbn Saîd'in aile çevresi tahsil bakımından ona büyük kolaylıklar sağlamıştır. Çünkü ailenin reisleri âlimlere ve ediplere büyük değer vermekle kalmamışlar, kendileri de ilim ve edebiyatla meşgul olmuşlardır.

İbn Saîd, öğrenimini Ebû Yahyâ Ebû Bekir b. Hişâm el-Kurtubî, A'lem el-Batâlyevsî, Ebû Ali eş-Şelebîn, Ali b. Câbir ed-Dîbâc el-İşbîlî ve İbn Ufûr gibi İşbiliye'nin meşhur âlimlerinin ders halkalarında tamamladı (Muhammed Câbir el-Ensârî, s. 154-160). Yirmi sekiz yaşlarında iken babasıyla birlikte hac yolculuğuna çıktı. Baba-oğul bir yıl kadar Tunus'ta kaldılar. Oraya geldiğinde ilim çevrelerinde yeterince tanındığı anlaşılan İbn Saîd şehrin âlimleriyle görüşmeye, onların ilmi sohbetlerine katılmaya başladı ve özellikle İbnü'l-Ebbâr'dan çok istifade etti; bir taraftan da kısa bir süre Hafsî sarayında mezâlim mektuplarını sultana okuma görevini yürüttü. Yeniden yola çıktıklarında hastalanan babasının İskenderiye'de ölmesi üzerine (640/1243) o sırada Eyyubîler'in başşehri olan Kahire'ye gitti ve burada dört yıla yakın bir süre kalarak *el-Muğrib* adıyla kendisine atfedilen esere yapacağı Mısır'la ilgili eklemeler için malzeme topladı.

644 (1246) yılında, Eyyübîler'in Halep kolu hükümdarı II. el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf'un elçisi olarak Kahire'ye gelen Kadı Kemâleddin İbnü'l-Adîm ile tanışan İbn Saîd bu âlimin teşvikiyle beraberinde Halep'e gitti. Orada kaldığı üç yıl boyunca el-Melikü'n-Nâsır'ın teveccühünü kazanarak onun meclislerine katıldı. Bu arada ilmi çalışmalarını sürdürdü ve sık sık seyahate çıkıp Dimaşk, Hama, Humus ve Bağdat gibi ilim mer-

kezlerini dolaştı. Daha sonra melikten izin alıp Halep'ten ayrılarak önce Dimaşk'a, oradan Kahire'ye geçti ve kısa bir süre Mısır'ın son Eyyübî hükümdarı Turan Şah'ın hizmetinde bulundu. 648'de (1250) hacca gittikten sonra Mağrib'e geri döndü ve Tunus'ta Hafsî Sultanı Muhammed el-Müstansır'ın hizmetine girdi (652/1254). On dört yıl sonra buradan ayrılarak Doğu İslâm dünyasına doğru ikinci seyahatine çıktı ve Halep'ten başka Anadolu ve İran'ın da önemli ilim merkezlerini dolaştı. İbn Saîd'in, o yıllarda Bağdat Abbâsî hilâfetini yıkan ve Doğu İslâm dünyasının büyük kısmını hâkimiyeti altına alan Hülâfû ile görüşmeyi çok istediği, ancak hükümdarın ölümü sebebiyle bunu gerçekleştiremediği bilinmektedir. 675'te (1276-77) Tunus'a dönüp yeniden Hafsî sultanının emrine girdi ve on yıl sonra da orada vefat etti.

İbn Saîd üzerinde çalışan araştırmacılar onun daha çok mensur eserlerini ve seyahatlerini ele almışlar, şiirlerini ve şairlik yönünün ihmal etmişlerdir. İbn Saîd henüz yirmi yaşlarında iken, başta babası olmak üzere zamanın şairlerinin okuduğu beyitlerin aynı vezin ve kafiye ile tamamlanması şeklinde yapılan (icâze usulü) şiir yarışmalarına katılmasıyla tanınıyordu. Bu sebeple bazı eleştirmenler, şairin manzumelerini irticâl yeteneğiyle nazmettiğini söylerlerse de şiir yazım tekniğindeki hâkim tavrı bunu doğrulamamakta ve onun Ebû Temmâm gibi muhdes (müvelled) şairlerin tasarlama ve fikir yorma usulünü uyguladığını göstermektedir. Muvahhidler devrinin son şairi olan İbn Saîd'in alfabetik sırayla düzenlediği, zamanımıza ulaşmayan divanından bazı parçalar Makkarî'nin *Nefhu'l-tîb*'inde ve İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr*'ında yer almaktadır. Bunların dışında *el-Muğrib*, *el-Kıdhu'l-mu'allâ*, *Râyâtü'l-Müberri-zîn*, *el-Ğuşûnü'l-yânî'a* ve *el-Muktefat* adlı eserlerinde de kendi şiirlerinden yaptığı seçmeler bulunmaktadır. İbn Saîd'in şiirlerinde genel olarak yirmi sekiz yaşından ölümüne kadar süren gurbet hayatının hissiyatı hâkimdir. Ancak özellikle Tunus ve Mısır'daki ilk beş yılında kaleme aldığı şiirlerde doruk noktasında işlediği gurbet temasının ve Endülüs'ün bağ, bahçe ve akarsularına, Gırnata'nın (Granada), İşbiliye'nin temiz caddelerine, zarif binalarına ve halklarının yaşadığı müreffeh hayata karşı dile getirdiği özlem duygularının, Halep ve Dimaşk'ta dostu İbnü'l-Adîm'in de yardımıyla Endülüs'ü arat-

mayan bir hayata kavuşması üzerine yerini işret ve eğlence meclisi tasvirlerine bıraktığı görülür. İbn Saîd'in şiirlerinde edebiyat, tarih, coğrafya ve astronomi gibi sahip olduğu ilimlerin ve genel kültürünün izleri bulunurken tabiat, gazel, eğlence ve işret meclisi tasvirlerinde Ebû Nûvâs ile İbn Sehl'den ve edebî sanatlarda Ebû Temmâm'dan etkilendiği ve yine yaptığı mâna intihallerinden Mutebbî'nin tesirinde kaldığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde işlediği edebî sanatlar içinde hüsn-i ta'lîlin sıkça yer aldığı dikkat çeker.

Eserleri. 1. *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*. Esası, İbn Saîd'in Endülüs'ün Câhiz'i dediği edip ve seyyah Ebû Muhammed Abdullah b. İbrâhim el-Hicârî'nin *el-Müşhib fî ğarâ'ibi'l-Mağrib* adlı çalışması olan eser, Hicârî ile Benî Saîd ailesinden beş kişinin ortak telifidir; ancak en büyük katkısı İbn Saîd yaptığı için ona mal edilir. İbn Saîd'in son şeklini verdiği çalışmada belirtildiğine göre 530 (1135) yılında Kal'atü Benî Saîd'in hâkimi Abdülmelik b. Saîd, ziyaretine gelen Hicârî'den Endülüs ve Mağrib'de yetişmiş ediplerle şairler ve eserleri hakkında bir kitap yazmasını istemiş, kitap yazılınca da çok beğenerek elinden düşürmediği gibi ona kendisi de bazı ilâvelerde bulunmuştur. Abdülmelik'in vefatından sonra oğulları Ebû Ca'fer Ahmed ile Muhammed ve onlardan sonra da ikincisinin oğlu Mûsâ eserle meşgul olarak ekleme ve çıkarmalar yapmışlardır. Mûsâ'nın oğlu İbn Saîd ise bu çalışmayı tamamlayan kişi olmuştur (*el-Muğrib*, II, 162-170). İbn Saîd, yoğun bilgi birikimi ve tecrübesiyle aslı günümüze ulaşmayan *el-Müşhib*'in, fetihten 530 (1135) yılına kadar gelen Endülüs ve Mağrib tarihine dair muhtevasını atalarını takiben 641'e (1243) kadar getirmiş, ayrıca buna Mısır'ı da eklemiştir. 647 (1249) yılında Halep'te tamamlanmış olan on beş ciltlik eser Endülüs'le ilgili altı önemli terâcim kitabından biri sayılmaktadır. Kitapta Endülüs, Mağrib ve Mısır'daki yerleşim merkezleri coğrafi bakımdan tanıtılmış, kurucuları ve idarecileriyle âlim, kadı, edip ve diğer meşhurlarının hal tercümeleri verilmiştir. İlk altı cilt Endülüs'e, müteakip üç cilt Mağrib'e, geri kalan altı cilt ise Mısır'a aittir ve en zengin bölüm Endülüs'le ilgili olandır. Eser terâcim, coğrafya, tarih ve edebiyat tarihi yönünden önemli bir kaynaktır ve özellikle coğrafi bilgiler açısından önceki terâcim kitaplarından ayrılır. Yazarlarının ve

daha çok İbn Saîd'in müşahedelerine, şifahî rivayetlere ve bir kısmı zamanımıza ulaşmamış kitaplara dayanılarak kaleme alınan eserin sadece 647 hal tercümesi ihtiva eden Endülüslü bölümlerinin kaynakları kırk beş olarak tesbit edilmiştir (Meouak, sy. 24 [1993], s. 213-223). Makrîzî, İbn Haldûn, Kalkaşendî ve Makkarî gibi âlimlerin en önemli kaynakları arasında yer alan *el-Muğrib*'in çeşitli bölümleri araştırmacılar tarafından yayımlanmış bulunmaktadır. Bu yayınları yapan araştırmacılar şöylece sıralanabilir: Emil Felber (kitaptan bazı bölümler ve Almanca tercümeleri; Berlin 1804), Karl Vollers (Ahmed b. Tolun'un hayatıyla ilgili kısım, Almanca tercümesiyle birlikte; *Fragmente aus dem Muğrib des Ibn Sa'id*, Berlin 1894), Knut Leonard Tallqvist (İhşîdîler tarihiyle ilgili kısım, Almanca bir mukaddimeyle birlikte; *Geschichte der Ihşîden und fustâtenische Biographien*, Leiden 1899), Bernhard Moritz (Sicilya adasıyla ilgili kısım: "Ibn Sa'id's Beschreibung von Sicilien", *Centenario della nascita di Michele Amari*, Palermo 1910, I, 292-305; bu neşir *Islamic Geography* serisinde tekrar yayımlanmıştır [Frankfurt 1994, CLVIII, 350-365]), Zekî Muhammed Hasan ve arkadaşları (Ahmed b. Tolun'un hayatı ve İhşîdî tarihi bir arada: *el-İktibâd fî hûlâ Medîneti'l-Fustât*, Kahire 1951, 1953), Şevkî Dayf (Endülüslü ile ilgili bölüm, I-II, Kahire 1953-1955), Hüseyin Nassâr (Kahire şehrine ait kısım: *en-Nücûmü'z-zâhire fî hûlâ hâdrati'l-Kâhire*, Kahire 1970). 2. *Kitâbü'l-Müşrik fî hûle'l-Meşrik*. *el-Muğrib*'in benzeri bir biyografi kitabıdır. Müellifin babasının teşvikiyle yazmaya başladığı eserin yalnız bir bölümü günümüze ulaşmıştır (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Teymûriyye, nr. 2532). Mukaddimedede Arabistan'ın coğrafi durumu ve faziletleri hakkında bilgi verildikten sonra siyer ve Hulefâ-yi Râşîdîn kısımlarına geçilmektedir (Muhammed Câbir el-Ensârî, s. 174). 3. *el-Kıdhû'l-mu'allâ fî't-târîhi'l-muhalâ*. Bir kültür ve edebiyat tarihi özelliği taşıyan eserin zamanımıza intikal etmeyen birinci kısmı Araplar dışındaki geçmiş milletlere ayrılmış, ikinci kısmı ise birincisi Câhiliye, ikincisi İslâm dönemiyle ilgili olmak üzere iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Neşvetü't-*tarab fî târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab* adını taşıyan ikinci kısmın birinci bölümünde Câhiliye dönemi edip ve şairleri tanıtılmakta ve şiirlerinden örnekler verilmektedir. Bu bölümün Kahânîler ile ilgili kısmı Manfred Kropp tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış

(*Vom Stamme Quahtan aus dem Kitâb Naswat at-tarab*, Heidelberg 1975), tamamını Nusret Abdurrahman yayımlamıştır (I-II, Amman 1982). *Meşâbîhu'z-zalâm fî târîhi milleti'l-İslâm* adındaki geniş kısmın Endülüslü edip ve şairlere ait bölümü, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Halîl'in ihtisarıyla günümüze ulaşmış ve İbrâhim el-Ebyârî tarafından neşredilmiştir (Kahire 1378/1959; Kahire-Beyrut 1400/1980). Muvahhidler döneminin sonları itibarıyla Endülüslü kültür tarihinin en önemli kaynağı durumunda olan bu bölümde İbn Saîd, çoğuyla bizzat görüştüğü yetmiş iki âlim, şair, edip ve devlet adamını tanıtmış, şiirlerinden örnekler vermiştir. 4. *Râyâtü'l-müberraizîn ve gâ-yâtü'l-mümeyyizîn*. İbn Saîd'in 639-643 (1241-1246) yılları arasında Mısır'da bulunduğu sırada, Endülüslü ilim adamlarına yakın alâka gösteren Eyyûbî devlet ricâlinden Nâibüssaltana Ebû'l-Feth Mûsâ b. Yağmur'un isteği üzerine hazırlayıp ona ithaf ettiği kitap, bütün eserlerinin kaynağı durumundaki *el-Muğrib*'den seçtiği bölümlerden oluşmuştur; müellifin yaşadığı asırla önceki iki asırda Mağrib, Endülüslü ve Sicilya'da yetişen şairleri tanıtmakta ve şiirlerinden örnekler vermektedir. 641'de (1243) tamamlanan kitapta 314 şiir mevcuttur. Eser 1286'da (1869) Bulak'ta neşredildikten sonra E. García Gómez (*El-libro de las banderas de los campeones*, Madrid 1942 [İspanyolca tercümesi ve geniş bir mukaddime ile birlikte]), Arthur J. Arberry (*An Anthology of Moorish Poetry*, Cambridge 1953 [İngilizce tercümesiyle birlikte]), Nu'mân Abdülmüteâl el-Kâdî (Kahire 1973) ve Muhammed Ridvân ed-Dâye (Dimaşk 1987) tarafından yayımlanmıştır. E. García Gómez, bu esere dayanarak Endülüslü şiirine dair *Poemas arábigoandaluces* adıyla bir antoloji kaleme almıştır (Madrid 1930). 5. *el-Muktefâf min ezâhiri't-turâf*. Eyyûbî Emîri el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un isteği üzerine *el-Muğrib* ve *Kitâbü'l-Müşrik*'ten derlenen eser konularına göre tasnif edilmiş hadisler, hikmetli sözler, mektuplar, hikâyeler ve çeşitli şiirlerden meydana gelmektedir; en önemli bölümü, müveşşahlar ve zecellere ayrılan son kısmdır (a.g.e., s. 167-168). Kitabı Seyyid Hanefî Haseneyn neşretmiştir (Kahire 1983). 6. *'Unvânü'l-murkışât ve'l-muğribât*. Müellifin, halkın arzusu üzerine *el-Muğrib* ve *Kitâbü'l-Müşrik*'ten derlediğini söylediği eser, içerdiği şiir ve nesir örnekleriyle Arap edebiyatı için önemli bir kaynaktır. 1286'da (1869) Kahire'de

neşredildikten sonra Abdülkâdir Mehdad tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Cezayir 1942). 7. *el-Guşûnü'l-yânî'a fî mehâsini şurârâ'i'l-mi'eti's-sâbi'a*. İbn Saîd'in Tunus'taki ikametinde sırasında hazırladığı kitap, 657 (1259) yılına kadar İslâm dünyası genelinde yaşayan çağdaş şairleri konu edinmektedir. Eserin 605 (1208) yılından önce ölmüş yirmi altı şairin biyografisini içeren ilk kısmı günümüze ulaşmış ve İbrâhim el-Ebyârî tarafından neşredilmiştir (Kahire 1945). 8. *Bastü'l-arz fî't-tûl ve'l-'arz (Coğrafiyâ fî'l-eğâlîmi's-seb'a)*. Yaşadığı yüzyılın genel ve matematikî coğrafya alanında en önemli yazarı sayılan İbn Saîd'in coğrafyaya dair bugüne gelmiş başlıca eseridir. Batlamyus-İdrîsî geleneğini devam ettirerek dünyayı yedi iklim bölgesinde inceleyen müellif tanıttığı yerlerin koordinatlarını vermiş ve çağdaş kaynaklara dayanarak İdrîsî'ye göre daha yeni bilgiler sunmuştur (*Dîa*, VIII, 59). Eseri önce Juan Vernet Gines (Tıtvân 1958), daha sonra da *Kitâbü'l-Coğrafiyâ* adıyla İsmâil el-Arabî (Beyrut 1970) yayımlamıştır. Juan Vernet Gines eseri *Libro de la extension de la tierra en longitude y latitud* adıyla İspanyolca'ya çevirmiştir (Tıtvân 1958). Müellifin, bu eserlerinin dışında coğrafyaya dair muhtasar bir çalışması (British Museum, Or., nr. 9585, vr. 32-60) ve İbn Hazm'ın *Fazlû'l-Endelüs* adlı risâlesine yazılmış bir zeyli de bulunmaktadır. Bu zeyil Selâhaddin el-Müneccid tarafından yayımlanmıştır (*Fezâ'ilü'l-Endelüs ve ehlihâ li'bn Hazm ve İbn Sa'id ve Şekandî* içinde [Beyrut 1968], s. 22-28). İbn Saîd'in gerek kendi kitaplarında gerekse başka kaynaklarda günümüze intikal etmemiş başlıca şu eserlerinin de isimleri kaydedilmektedir: *Dîvân, et-Tâli'u's-sa'id fî târîhi Benî Sa'id*, *Kitâbü'l-Künûzi'l-me'tâlib fî Âli Ebî Tâlib*, *Kitâbü'z-Zehrât, el-Garâmiyyât, Mülûkû's-şî'r*, *Kitâbü'l-'Unvân fî tsmiyyeti men Lakıyâtühû mine'l-a'lâm ve tâle'tühû mine'l-kitâb ve de'haltühû mine'l-büldân (el-Muğrib, neşredenin girişi, I, 1-22; Muhammed Câbir el-Ensârî, s. 186-191).*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî hûle'l-Mağrib* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1978-80, II, 162-179; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 1-22; a.mlf., *Râyâtü'l-müberraizîn ve gâ-yâtü'l-mümeyyizîn* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1987, neşredenin girişi, s. 13-31; a.mlf., *Neşvetü't-*tarab fî târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab** (nşr. Nusret Abdurrahman), Amman 1982, neşredenin girişi, s. 1-38; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 253-259; Kütübî, *Fevâtü'l-*

Vefeyât, III, 103; Muhammed b. Râfi' es-Sellâmî, *Târîhu 'ulemâ'i Bağdâd* (nşr. Abbas el-Azzâvî), Bağdâd 1357/1938, s. 145-146; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 152-158; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhebe*, II, 112-113; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, II, 209-210; a.mlf., *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 555; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 240-241; Makkarî, *Nefhu'l-tîb*, II, 262 vd.; ayrıca bk. İndeks; *Keşfü'z-zunûn*, I, 279; II, 940, 1198, 1444, 1548, 1658, 1693, 1747, 1814, 1925; Serkîs, *Mu'cem*, I, 118-119; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 197-198; Brockelmann, *GAL*, I, 410-411; *Suppl.*, I, 576; Muhammed Abdülgânî Hasan, *İbn Sa'îd el-Magribî*, Kahire 1969; Muhsin Hâmid el-Ayyâdî, *İbn Sa'îd el-Endelûsî*, Kahire 1976; Abbas b. İbrâhîm, *el-İ'âm*, IX, 159-168; Abdullah Yûsuf el-Ganîm, *el-Mahjûâtü'l-coğrafiyyetü'l-'Arabîyye*, Kûveyt 1400/1980, s. 28-30; Zekî Muhammed Hasan, *er-Rahhâletü'l-müslimûn fi'l-üşûri'l-vüştâ*, Beyrut 1401/1981, s. 121-125; Ahmed Ramazan Ahmed, *er-Rihle ve'r-rahhâletü'l-müslimûn*, Cidde, ts. (Darü'l-beyânî'l-Arabî), s. 189-195; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-coğrafiyye ve'l-coğrafiyyin fi'l-Endelûs*, Kahire 1986, s. 461-517; Muhammed Câbir el-Ensârî, *et-Tefâ'ülü's-şekâfî beyne'l-Mağrib ve'l-Meşrik fi âsâri İbn Sa'îd el-Magribî*, Beyrut 1992; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *'Uyûnü'l-mü'el-fât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 190-191; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 173-174; Abd Al-'Aziz M. Al-Ahvânî, "El-Kitâb al-Muqtataf min Azâhir al-Turaf de İbn Sa'îd", *al-Andalus*, XIII, Madrid 1948, s. 20-33; Şevkî Dayf, "Kitâbü Râyâtî'l-müberrizin ve gayâtî'l-mümeyyizîn", *Meccelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIII, Kahire 1951, s. 203-223; G. Potiron, "Éléments de biographie et de généalogie des Banu Sa'id", *Arabica*, XII/1 (Leiden 1965), s. 78-92; V. Manfred Kropp, "Alî İbn Mûsâ İbn Sa'îd al-Magribî und sein Werk", *Isl.*, LVII/1 (1980), s. 68-96; M. Meouak, "Les principales sources écrites d'Al-Muğrib fi hula'l-Magrib", *Orientalia Loveniensia Periodica*, sy. 24, Leuven 1993, s. 213-223; Ch. Pellat, "İbn-i Sa'îd al-Magribî", *EP* (İng.), III, 926; Yûsuf Rahîmî, "İbn Sa'îd-i Mağribî", *DMBİ*, VI, 685-692; S. Maqbul Ahmed, "Coğrafya", *DİA*, VIII, 59.

RECEP USLU

İBN SÂİD es-SİNCÂRÎ

(bk. İBNÜ'L-EKFÂNÎ).

İBN SÂLİM

(ابن سالم)

(ö. 297/909)

Basra'da
Mâlikîler arasında yayılmış
bir tasavvufî kelâm ekolü olan
Sâlimiyye'nin kurucusu
(bk. SÂLİMİYYE).

İBN SASRÂ

(bk. BENÎ SASRÂ).

İBN SAYYÂD

(ابن سياد)

Abdullah b. Sayyâd
(ö. 63/683)

Ashap arasında yaşamakla birlikte
dinî hüviyeti hakkında
kuşkular bulunan kişi.

Hiz. Peygamber'le Medine'de karşılaş-tıkları sırada bulûğ çağına yaklaşmış bu-lunduğuna dair rivayetlerden (*Müsned*, II, 149; Buhârî, "Edeb", 97) hicret yılı dolayla-rında doğduğu anlaşılmaktadır. Kaynak-larda Abdullah b. Saîd, Sâfî b. Sayyâd ad-larıyla da anılır. Annesinin, yanlarına Re-sûl-i Ekrem'in geldiğini ona haber verir-ken kullandığı Sâf ismi (*Müsned*, II, 149; Müslim, "Fiten", 95) Sâfî'nin kısaltılmış şeklidir. Medineli bir aileye mensup oldu-ğu ve orada doğduğu bilinmekle birlikte ailenin menşei konusunda değişik rivayet-ler vardır. Hadislerde genellikle yahudi bir aileden geldiği belirtilirken bazı tarih ve tabakat kitaplarındaki kısıtlı bilgilerde ailenin Benî Neccâr kabilesinden olduğu yolunda iddialar da bulunmaktadır. Bir rivayete göre aile kendisini Benî Neccâr'dan sayar, Benî Neccâr ise bu mensubiye-ti reddederdi. Onun, bu kabileyile dostluk kurmuş bir yahudi ailesinden geldiği de söylenmektedir. İbn Sa'd, bu bilgileri aktardıktan sonra Abdullah b. Sayyâd'ın menşeinin meçhul olduğu yolundaki ka-naatini belirtir (*et-Tabakât*, s. 302).

Bazı tarih ve tabakat kitaplarında İbn Sayyâd'ın bir ara İsfahan'a gittiği, oradaki yahudilerin kendisini defler çalıp kandil-ler yakarak karşıladıkları, onun sayesinde Araplar'ı mağlûp edeceklerine inandıkları, fakat daha sonra ne gibi gelişmeler oldu-ğu hususunda bir bilgi bulunmadığı kay-dedilmektedir (İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VII, 419; *Fethu'l-bârî*, XXVIII, 96) onun Medine'de öldüğü yolundaki bilgi daha güvenilir görünmektedir. Hatta Câbir b. Abdullah, "İbn Sayyâd'ı Harre ola-yında (63/683) kaybettik" demiştir (Ebû Dâvûd, "Melâhim", 16). Deccâlin İsfahan'da ortaya çıkacağı (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XXVIII, 96), yetmiş bin İsfahanlı'nın dec-câlin peşinden gideceği (Müslim, "Fiten", 124) yolundaki rivayetler dikkate alınırsa İbn Sayyâd ile İsfahan arasında böyle bir irtibat kurulmasına onu deccâl olarak gösterme çabasının bir ürünü şeklinde bakılabilir.

Kaynaklarda İbn Sayyâd'la ilgili asıl me-sele onun dinî hüviyeti konusunda yoğun-laşmak, bu husus bilhassa hadis lite-

ratüründe yer alan farklı, hatta yer yer birbirine aykırı rivayetlerden kaynaklan-maktadır. Bu rivayetlerde göze çarpan en önemli noktalardan biri, İbn Sayyâd'ın da-ha oyun oynama çağına iken gaipden ha-ber vermesi, hatta peygamberlik iddia-sında bulunduğunun ileri sürülmesidir. Abdullah b. Ömer'e isnad edilen bazı riva-yetlerden anlaşıldığına göre bu tür söy-lentilerden haberdar olan Hz. Peygamber, onun gaipden haber verme iddiasının asıl-sız olduğunu ortaya koymak amacıyla Du-hân süresinin 10. âyetini aklında tutarak yahut bir şeye yazıp elinde saklayarak kendisinden bunu bilmesini istemiş, İbn Sayyâd, sadece âyette geçen "duhân" ke-limesinin baş kısmını (duh) bilebilmiştir (*Müsned*, I, 380; Müslim, "Fiten", 86, 95). Bunun üzerine Resûlullah, şeytanın ken-dilerine bir bütünden ancak bir parça il-kâ ettiği kâhinlerin bundan ileri gideme-yeceklerini ve Allah'ın peygamberlerine vahyettiği gayb bilgisine ulaşamayacak-larını belirtmiştir (Nevevî, XVIII, 48-49).

İbn Sayyâd'la ilgili rivayetlerde ortaya çıkan diğer bir önemli husus da Resûlul-lah'ın, kendisinin peygamberliğine inanıp inanmadığı sorusuna verdiği cevapta gö-rülmektedir. Bu konuda birbirinden farklı üç rivayet mevcuttur. Abdullah b. Ömer'e isnad edilen iki rivayetten birinde İbn Say-yâd'ın bu soruya, "Hayır inanmıyorum; sen benim peygamber olduğuma inanıyor musun?" şeklinde cevap verdiği; ikincisin-de, "Sen ümmilerin peygamberisin" de-dikten sonra yine peygamberlik iddiasın-da bulunduğu belirtilmiş (Müslim, "Fi-ten", 85, 95); Ebû Saîd el-Hudrî'ye isnad edilen üçüncü rivayette ise "evet" veya "hayır" şeklinde bir cevap vermeyip ken-disinin peygamberliğini Resûlullah'ın tas-dik edip etmediğine ilişkin sorusunu sor-muştur (Müslim, "Fiten", 87). Söz konusu hadislerde, bu cevaplara öfkelenen Hz. Ömer'in onu öldürmek için Resûl-i Ek-rem'den izin istediği, fakat Resûlullah'ın buna izin vermediği de kaydedilmektedir. İbn Sayyâd'ın peygamberlik iddiasında bulunmasına rağmen Resûlullah'ın onu cezalandırmayı uygun bulmamasına ge-rekçe olarak Hattâbî, İbn Sayyâd'ın men-sup olduğu yahudilerle yapılan antlaş-mayı gösterirken (*Me'âlimü's-Sünen*, IV, 503) Kâdî İyâz bunu İbn Sayyâd'ın henüz mükelleflik çağına erişmemiş olmasına bağlamıştır (Nevevî, XVIII, 48).

Hadislerde deccâle nisbet edilen özel-liklerin İbn Sayyâd'da da bulunduğunu ileri sürerek onun deccâl olduğunu iddia edenler de olmuştur (*Müsned*, II, 149; V,